

ROLA PODMIOTÓW EKONOMII SPOŁECZNEJ W OBSZARZE ZATRUDNIENIA I RYNKU PRACY W POLSKIEJ GOSPODARCE. PRZYCZYNEK

THE ROLE OF SOCIAL ECONOMY ENTITIES IN THE POLISH ECONOMY IN THE EMPLOYMENT AREA AND THE LABOR MARKET. CONTRIBUTION

Monika Abucewicz

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych*

ORCID: 0000-0003-2872-5452

e-mail: m.abucewicz@ipiss.com.pl

Abstract: Social economy entities play three main roles in the socio-economic life: social, economic and political. The aim of this article is an attempt of analysis of the economic role of social economy entities. The main conclusion says, that social economy entities play a marginal role in the Polish economy. Farther, they have a modest relevance in the labour market and the employment area.

Because of the limited framework of this article an analysis out of necessity concentrates on chosen aspects and areas of economic activities of social economy entities. Because of this an article is not a complex elaboration of the issue and it is rather a contribution to the further discussion and in-depth considerations.

In the first part of the article there have been circumscribed the concept of social economy, its entities and functions. The second part is devoted of outlining of the economic role, which social economy entities play in the Polish economy. At first, there have been elaborated statistics concerning sizes of social economy sector, its role in the area of employment practices and labour market, the value of the revenue, income streams and the business cycle. At the end of this part there have been discussed the specificity of social economy entities as business organisations and barriers in their development.

Keywords: economy, social economy, economic role, nonprofit organization, cooperative, unit of socio-occupational reintegration, employment

Author's affiliation: Institute of Labour and Social Studies

* 01-022 Warszawa, ul. J. Bellottiego 3b, tel. (22) 53-67-511, e-mail: sekretariat@ipiss.com.pl

Abstrakt: Podmiotom ekonomii społecznej przypisuje się trzy podstawowe funkcje w życiu społeczno-gospodarczym: społeczną, gospodarczą oraz polityczną. Celem niniejszego artykułu jest próba analizy gospodarczej roli podmiotów ekonomii społecznej w Polsce. Główny wniosek, wynikający z analizy, mówi, że podmioty ekonomii społecznej odgrywają marginalną rolę w polskiej gospodarce. Przy tym, mają niewielkie znaczenie w obszarze zatrudnienia i rynku pracy.

Ze względu na ograniczone ramy artykułu analiza skupia się z konieczności na wybranych aspektach i dziedzinach aktywności gospodarczej podmiotów ekonomii społecznej. Dlatego artykuł nie stanowi kompleksowego opracowania tematu, a raczej przyczynek do dalszej dyskusji i pogłębionych rozważań.

W pierwszej części pracy zostało przedstawione pojęcie ekonomii społecznej, jej podmioty oraz funkcje. Druga część poświęcona jest próbie nakreślenia roli gospodarczej, jaką podmioty ekonomii społecznej odgrywają w polskiej gospodarce. Najpierw omówione zostały dane statystyczne na temat rozmiarów sektora ekonomii społecznej, jego roli w obszarze zatrudnienia i rynku pracy, wielkości i źródeł przychodów oraz koniunktury. W końcowej części artykułu została nakreślona – na tyle, na ile pozwoliła dopuszczalna objętość pracy – specyfika podmiotów ekonomii społecznej jako organizacji gospodarczych oraz bariery w ich rozwoju.

Słowa kluczowe: gospodarka, ekonomia społeczna, rola gospodarcza, organizacja non-profit, spółdzielnia, jednostka reintegracji społeczno-zawodowej, zatrudnieni

WSTĘP

Podmiotom ekonomii społecznej przypisuje się trzy podstawowe funkcje w życiu społeczno-gospodarczym: społeczną, gospodarczą oraz polityczną. Celem niniejszego artykułu jest próba analizy gospodarczej roli podmiotów ekonomii społecznej w Polsce. Główny wniosek wynikający z analizy mówi, że podmioty ekonomii społecznej odgrywają marginalną rolę w polskiej gospodarce. Przy tym mają niewielkie znaczenie w obszarze zatrudnienia i rynku pracy, w szczególności w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Innymi słowy, wnioski płynące z analizy nie potwierdzają tezy, którą można spotkać w literaturze przedmiotu, zgodnie z którą podmioty ekonomii społecznej mają duże znaczenie dla reintegracji społeczno-zawodowej i tworzenia nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Problem gospodarczej roli podmiotów ekonomii społecznej w Polsce jest szeroki i złożony. Ze względu na ograniczone ramy artykułu analiza z konieczności skupia się na wybranych aspektach i dziedzinach aktywności gospodarczej podmiotów ekonomii społecznej. Dlatego artykuł nie stanowi kompleksowego opracowania tematu, a raczej przyczynek do dalszej dyskusji i pogłębionych rozważań. W związku z tym należy podkreślić, że pominiętych zostało kilka istotnych wymiarów ekonomicznej działalności podmiotów ekonomii społecznej, a główne wnioski mają charakter hipotez aniżeli kategorycznych stwierdzeń. Pominięto, np. takie kwestie, jak gospodarcze aspekty działalności w obszarze usług społecznych i zdrowotnych czy głębszą analizę udziału ekonomii społecznej w rozwoju gospodarek lokalnych.

Ze względu na ograniczoną objętość pracy nie podjęto też w szerszym zakresie zagadnienia dynamiki wzrostu udziału ekonomii społecznej w gospodarce w odniesieniu do przychodów uzyskiwanych z rynku. Dla pełniejszego obrazu sytuacji warto byłoby również ocenić taką specyficzną działalność podmiotów ekonomii społecznej, jak np. ta w obszarze czasu wolnego.

Wspominane kwestie należałoby wziąć pod uwagę przy okazji dalszej pracy nad zagadnieniem gospodarczej roli podmiotów ekonomii społecznej w polskiej gospodarce.

Analiza zaprezentowana w niniejszym artykule skupia się na najważniejszych i najnowszych danych statystycznych dotyczących działalności gospodarczej sektora ekonomii społecznej w Polsce, w tym przede wszystkim z zakresu zatrudnienia i rynku pracy, na danych dotyczących wkładu ekonomii społecznej w polską gospodarkę oraz na podstawowych danych rachunku satelitarnego gospodarki społecznej. Zagadnienie specyfiki działalności gospodarczej podmiotów ekonomii społecznej w naszym kraju zostało poruszone w pracy jedynie w ograniczonym zakresie. Problem barier w rozwoju (takich jak ograniczone możliwości korzystania z rynkowych instrumentów finansowych czy niewystarczająca współpraca ze strony władz i instytucji samorządowych) został tylko wspomniany, jego rozważenie bowiem wykracza daleko poza ramy niniejszej pracy.

W pierwszej części artykułu zostało przedstawione pojęcie ekonomii społecznej, jej podmioty, funkcje i wynikające z nich role.

Druga część poświęcona jest próbie nakreślenia roli gospodarczej, jaką podmioty ekonomii społecznej odgrywają w polskiej gospodarce. Najpierw zostały omówione dane statystyczne na temat rozmiarów sektora ekonomii społecznej, jego roli w obszarze zatrudnienia i rynku pracy, wielkości i źródeł przychodów oraz koniunktury. W końcowej części artykułu została nakreślona – na tyle, na ile pozwoliła dopuszczalna objętość pracy – specyfika podmiotów ekonomii społecznej jako organizacji gospodarczych oraz bariery w ich rozwoju.

POJĘCIE, PODMIOTY I FUNKCJE EKONOMII SPOŁECZNEJ

Pojęcie i podmioty ekonomii społecznej

Nie istnieje jedna, powszechnie przyjęta definicja ekonomii społecznej. W literaturze przedmiotu można znaleźć różne sposoby definiowania ekonomii społecznej, choć są one do siebie bardzo zbliżone. Podobnie jest z nakreśleniem obszaru działania podmiotów ekonomii społecznej w życiu społeczno-gospodarczym. Badacze zagadnienia piszą w tym kontekście o sektorze publiczno-prywatnym, o sektorze non-profit albo o sferze działania między państwem, rynkiem a życiem prywatnym.

Według Jerzego Hausnera, ekonomia społeczna tworzy „określony segment działalności gospodarczej, ulokowany w trójkącie, którego boki wyznaczają – gospodarka rynkowa, społeczeństwo obywatelskie i państwo demokratyczne” (Hausner, 2008, s. 11).

W podobny sposób obszar działania ekonomii społecznej – jako część gospodarki – ujmuje Andrzej Zybala, wskazując przy tym jej najistotniejsze cechy. Ekonomia społeczna „może być rozumiana jako przestrzeń, w której określone prawnie podmioty odgrywają specyficzne role społeczne i gospodarcze (...) Przedsiębiorczość społeczna stanowi (...) część gospodarki. Podmioty ekonomii społecznej angażują się w wytwarzanie produktów i usług obok produkcji prowadzonej przez graczy rynkowych oraz obok sfery indywidualnej”. Autor podkreśla jednak przy tym znaczenie zasady non-profit oraz skupienie się na osiągnięciu celów społecznych (Zybala, 2021a, s. 2).

Obowiązujący *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej* (2019) wyróżnia ekonomię społeczną oraz działającą w jej ramach ekonomię solidarną. Warto dodać, że gotowy projekt *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do roku 2030* (2021) zawiera identyczne definicje ekonomii społecznej oraz solidarnej.

Ekonomia społeczna „opisywana jest za pomocą cech wspólnych oraz zasad funkcjonowania identyfikujących różne podmioty funkcjonujące w obszarze ekonomii społecznej. Za takie zasady, wyróżniające podmioty ekonomii społecznej, uznaje się: nadrzędność celów społecznych nad celami ekonomicznymi; nadrzędność świadczenia usług dla członków, pracowników lub wspólnoty nad kategoriami bezwzględnej zysku; autonomiczne zarządzanie i partycypacyjny proces decyzyjny; prowadzenie w sposób regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne oraz ponoszenie w związku z tą działalnością ryzyka ekonomicznego. Ekonomia społeczna to sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej...*, 2019, s. 9–10).

Do obszaru działania tak rozumianej ekonomii społecznej KPRES zalicza organizacje pozarządowe, kościelne, spółdzielnie pracy, spółki non-profit, koła gospodyń wiejskich oraz podmioty ekonomii solidarnej (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej...*, 2019, s. 10–11).

„Ekonomia solidarna – to część ekonomii społecznej, której podstawowym celem jest aktywizacja zawodowa i integracja społeczna, w tym reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, oraz rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej...*, 2019, s.10).

Do podmiotów ekonomii solidarnej KPRES zalicza przedsiębiorstwa społeczne (status przedsiębiorstwa

społecznego mogą otrzymać podmioty ekonomii społecznej, które prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną pożytku publicznego, aktywizują zawodowo osoby trudno zatrudnialne, nie prywatyzują zysku lub nadwyżki bilansowej i są zarządzane w sposób partycypacyjny), spółdzielnie socjalne oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych, zakłady pracy chronionej, jednostki reintegracyjne, w tym: jednostki aktywizujące osoby niepełnosprawne (warsztaty terapii zajęciowej, zakłady aktywności zawodowej), jednostki zatrudnienia socjalnego aktywizujące osoby wykluczone społecznie (centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej) (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej...*, 2019, s. 11).

Wskazane podmioty ekonomii społecznej są też wymieniane w projekcie ustawy o ekonomii społecznej. Mianowicie, projekt zalicza do podmiotów ekonomii społecznej spółdzielnie socjalne, warsztaty terapii zajęciowej i zakłady aktywności zawodowej, centra integracji społecznej i kluby integracji społecznej, spółdzielnie pracy, w tym spółdzielnie inwalidów i spółdzielnie niewidomych, organizacje pozarządowe oraz koła gospodyń wiejskich (*Projekt ustawy o ekonomii społecznej...*, 2021).

Opisywany sposób ujęcia ekonomii społecznej i jej podmiotów, a w szczególności przedsiębiorstwa społecznego jest zgodny i spójny z definicją wypracowaną przez badaczy w ramach europejskiej sieci badawczej EMES. Badacze wskazali kilka kryteriów i cech przedsiębiorstw z obszaru ekonomii społecznej. Przedsiębiorstwa społeczne to podmioty, „które – w terminach kryteriów ekonomicznych – prowadzą działalność w obszarze wytwarzania dóbr i/lub sprzedaży usług, posiadają wysoki stopień autonomii, podejmują ryzyko ekonomiczne, zatrudniają pracowników. Spełniają przy tym określone kryteria społeczne, tzn. tworzą organizacje współpracujących ze sobą obywateli, posiadają reguły podejmowania decyzji, które nie są wynikiem własnościowej struktury kapitału, jako regułę przyjmują partycypacyjny model podejmowania decyzji, celem tych podmiotów jest tworzenie korzyści dla społeczności oraz nie ma podziału zysków pomiędzy członkami przedsiębiorstwa” (Zybala, 2021a, s. 3).

Funkcje ekonomii społecznej

Marcin Janowski podkreśla, że z punktu widzenia działalności ekonomia społeczna to taki sektor gospodarki, w którym organizacje skupiają się na społecznej użyteczności, a generowana przez nie wartość dodatkowa jest wykorzystywana do implementacji celów społecznych (Janowski, 2020, s. 494). Innymi słowy, szczególną cechą podmiotów ekonomii społecznej jest nadrzędność celów społecznych nad ekonomicznymi, w tym nad dążeniem do maksymalizacji zysku. Cecha ta ściśle wiąże się z podstawową funkcją ekonomii społecznej, którą jest realizacja celów społecznych. Poza tym ekonomii społecznej przypisywane są jeszcze inne funkcje.

„Działalność podmiotów ekonomii społecznej, zarówno ta ekonomiczna, jak i ta wpisująca się w sferę pożytku publicznego, ma służyć integracji społecznej

i zawodowej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej oraz rozwojowi lokalnemu” (Pokora, 2014, s. 12).

Andrzej Zybala precyzuje funkcje ekonomii społecznej w kontekście realizacji polityk publicznych. Badacz podkreśla, że w fazie implementacji określonej polityki publicznej podmioty ekonomii społecznej odgrywają niezwykle ważną rolę. „Może ona przybrać formę wytwarzania specyficznych produktów, realizowania zadań publicznych (...), ale również funkcjonowania w jakiejś niszy rynkowej bądź na regulowanych rynkach. W ten sposób podmioty ekonomii społecznej wytwarzają szereg usług publicznych, w tym (...) usługi społeczne oraz usługi na rzecz wspólnoty lokalnej (...), – usługi edukacyjne (...), – usługi dotyczące rynku pracy (...), – usługi medyczne oraz w zakresie opieki zdrowotnej (...), – usługi z zakresu wsparcia obywateli (...), – usługi biznesowe (...)” (Zybala, 2021b, s. 16).

Podmiotom ekonomii społecznej przypisuje się nie tylko opisywane wyżej funkcje o charakterze społecznym i ekonomicznym. Niektórzy badacze zwracają uwagę na rolę polityczną, jaką może odgrywać ekonomia społeczna. Na przykład Piotr Sałustowicz zwraca uwagę, że wśród funkcji przypisywanych ekonomii społecznej można odnaleźć funkcję pogłębiania procesów demokratyzacji oraz funkcję zmiany systemu, czyli tworzenia alternatywnego systemu społeczno-gospodarczego (Sałustowicz, 2006, s. 13–35, cyt. za Chojnacka, 2019, s. 32).

Funkcję pogłębiania demokratyzacji podkreśla też m.in. Cezary Miżejewski. Według niego „ekonomia społeczna znakomicie wkomponowuje się w ideę budowania demokracji uczestniczącej poprzez nową wizję ładu społecznego oraz integrację społeczności lokalnych (...) Rola ekonomii społecznej w budowie demokracji uczestniczącej jest nie do przecenienia, choćby z uwagi na nowe jakościowo powiązanie w obszarze jednej instytucji zarówno więzi o charakterze społecznym, jak i ekonomicznym. Połączenie wartości solidarności i indywidualnego zaangażowania ekonomicznego może – choć nie musi – budować nowe, aktywne formuły uczestnictwa lokalnego” (Miżejewski, 2006, s. 1).

Podsumowując można powiedzieć, że ekonomii społecznej przypisywane są trzy podstawowe funkcje: społeczna, gospodarcza oraz polityczna. W związku z tym można się zastanawiać, w jakim stopniu podmioty ekonomii społecznej rzeczywiście realizują przypisywane im funkcje. Poniższe rozważania skupiają się na próbie odpowiedzi na pytanie o rolę gospodarczą, jaką w naszym kraju odgrywają podmioty ekonomii społecznej.

ROLA SEKTORA EKONOMII SPOŁECZNEJ W GOSPODARCE – DANE STATYSTYCZNE

Z danych, jakie można odnaleźć na stronach GUS-u oraz w jego publikacjach, wynika, że urząd zalicza do podmiotów ekonomii społecznej organizacje z sektora non-profit (spełniające określone kryteria), spółdzielnie oraz jednostki reintegracji społeczno-zawodowej¹.

Rozmiary sektora ekonomii społecznej

Wśród podmiotów ekonomii społecznej zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią organizacje non-profit, następnie spółdzielnie, a najmniej jest jednostek reintegracji społeczno-zawodowej.

Liczebność organizacji non-profit zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej²

W 2018 r. w Polsce działało 101 tys. organizacji non-profit, w tym przeważającą część stanowiły podmioty ekonomii społecznej – 87,3 tys., 9,3 tys. posiadało status organizacji pożytku publicznego, a 0,2 tys. znajdowało się na liście przedsiębiorstw społecznych (GUS, 2020, s. 18). W 2019 r. aktywną działalność prowadziło 88,6 tys. organizacji non-profit, które zaliczono do zbiorowości podmiotów ekonomii społecznej. Wśród nich największą grupę tworzyły stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne – 78,9%, a następnie fundacje – 17,3% (GUS, 2021a, s. 3).

Spółdzielnie

W 2019 r. działało 1,4 tys. spółdzielni, które spełniały definicję podmiotów ekonomii społecznej.³ Większość z nich (65,7%) stanowiły spółdzielnie socjalne (GUS, 2021b, s. 3). Spółdzielnie najczęściej prowadziły swoją główną działalność gospodarczą w dziedzinie przetwórstwa przemysłowego (21,9%). Znaczący udział stanowiły także spółdzielnie zajmujące się usługami administrowania (17,6%) oraz zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi (12,5%). Stosunkowo często spółdzielnie działały w obszarze opieki zdrowotnej i pomocy społecznej (11,2%) oraz handlu (7,4%). Najrzadszymi dziedzinami działalności były: wytwarzanie i zaopatrywanie w energię, gaz i gorącą wodę – 0,1%, a następnie górnictwo i wydobywanie – 0,2% (GUS, 2021b, s. 7).

Jednostki reintegracji społeczno-zawodowej

W latach 2015–2020 liczba jednostek reintegracji społeczno-zawodowej zwiększyła się o 94, tj. o 7,9%. Łącznie w 2020 r. działały 1283 jednostki reintegracji społeczno-zawodowej. W 2020 r., podobnie jak w latach wcześniejszych, działały głównie placówki nakierowane na aktywizację osób z niepełnosprawnościami – 726 warsztatów terapii zajęciowej (WTZ) i 127 zakładów aktywności zawodowej (ZAZ). Wśród placówek świadczących usługi również dla osób z innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym działały 193 centra integracji społecznej (CIS) i 237 kluby integracji społecznej (KIS). Organizatorem jednostek reintegracji społeczno-zawodowej, podobnie jak w latach wcześniejszych, były najczęściej podmioty sektora non-profit (stowarzyszenia, fundacje oraz społeczne podmioty wyznaniowe), które utworzyły 2/3 (66,6%) ogólnej liczby CIS, KIS, ZAZ oraz WTZ (GUS, 2021c, s. 1).

Beneficjentami usług integracyjnych świadczonych w 2020 r. przez CIS, ZAZ i WTZ było 44,1 tys. osób. W latach 2015–2020 nastąpił w tym zakresie wzrost o 8,5%. W 2020 r. największą grupę beneficjentów stanowili uczestnicy WTZ (63,7%), następnie uczestnicy zająć w CIS (23,5%), a najmniejszą osoby z orze-

czeniu o niepełnosprawności w stopniu znacznym lub umiarkowanym zatrudnione w ZAZ (12,8%) (GUS, 2021c, s. 2).

Działalność podmiotów ekonomii społecznej w obszarze zatrudnienia i rynku pracy

Podmioty ekonomii społecznej od początku powstawania w naszym kraju po lata obecne odgrywały marginalną rolę w gospodarce. Jak czytamy w obowiązującym *Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej*, działalność podmiotów ekonomii społecznej „nie wpływa jeszcze w sposób kluczowy na gospodarkę, tworząc według szacunków za rok 2015 ok. 1,2% Produktu Krajowego Brutto i odpowiadając za ok. 2,4% zatrudnienia w gospodarce” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej...*, 2019, s. 12).

Porównując dane zamieszczone w obowiązującym KPRES z danymi zawartymi w projekcie KPRES do 2030 r., okazuje się, że w latach 2015–2021 znacząco spadł udział ekonomii społecznej w obszarze zatrudnienia – z 2,4% w 2015 r. do 1,8% na koniec 2019 r., aż do 1,3% na początku 2021 r. „W podmiotach ekonomii społecznej na dzień 31.12.2019 r. zatrudnionych było 210 tys. osób, co stanowi 1,8% w odniesieniu do 11 963,8 tys. ogółu osób zatrudnionych w gospodarce narodowej” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030...*, 2021, s. 11). Dalej, na tej samej stronie czytamy: „Potencjał ekonomii społecznej wygląda następująco: ok. 91,4 tys. podmiotów, które zatrudniają 206,4 tys. pracowników, co stanowi ok. 1,3% zatrudnienia w gospodarce Polski” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030...*, 2021, s. 11, na podstawie wyliczeń GUS z 25 lutego 2021 r.).

Zarówno na podstawie danych zawartych w obowiązującym KPRES, jak również w projekcie KPRES do 2030 r. oraz dodatkowo na podstawie danych statystycznych z opracowań GUS-u można sformułować podobny wniosek. Mianowicie, że rola podmiotów ekonomii społecznej w obszarze zatrudnienia i rynku pracy jest znikoma.

W 2019 r. jedynie 14,8% organizacji z sektora non-profit zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej zatrudniało pracowników etatowych. Najwyższy udział takich organizacji odnotowano wśród społecznych podmiotów wyznaniowych (82,7%). Na koniec 2019 r. organizacje non-profit zatrudniały na podstawie stosunku pracy łącznie 167,3 tys. osób, w tym dla 133 tys. było to główne miejsce pracy (GUS, 2021a, 8–9). Natomiast spółdzielnie zatrudniały 31,8 tys. pracowników na podstawie umowy o pracę (GUS, 2021b, s. 19).

Dane na temat zatrudnienia przez podmioty ekonomii społecznej osób należących do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym również wskazują na niewielki wpływ podmiotów ekonomii społecznej w tym zakresie.

Jedynie 19,1% organizacji non-profit zaliczanych do podmiotów ekonomii społecznej posiadało pracowników należących do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym – osoby te stanowiły 6,3% pracowników etatowych (GUS, 2021a, 10–11). Nieco lepiej pod tym względem wyglądała sytuacja w spół-

dzielniach – 79,4% spółdzielni zatrudniało osoby należące do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym i osoby te stanowiły 47% pracowników etatowych (GUS, 2021b, s. 21). Należy jednak pamiętać, że w Polsce w 2019 r. działało jedynie niespełna 1,5 tys. spółdzielni zatrudniających niecałe 32 tys. pracowników.

Wśród zatrudnionych pracowników należących do grup zagrożonych wykluczeniem społecznym znajdowały się także osoby, które ukończyły zajęcia w jednostkach reintegracji społeczno-zawodowej, jednak poziom zatrudnienia takich osób był bardzo niski.

Jedynie 1% organizacji non-profit z sektora ekonomii społecznej wykazało zatrudnienie pracowników będących po zakończeniu udziału w zajęciach w CIS, KIS, WTZ lub ZAZ. Udział takich pracowników wśród osób zatrudnionych na etat wyniósł 0,4% (GUS, 2021a, s. 12). Tylko 8,5% spółdzielni miało pracowników po zajęciach w CIS, KIS lub WTZ, co stanowiło 1,4% wszystkich pracowników zatrudnionych na umowę o pracę (GUS, 2021b, s. 21–23).

Na podstawie wskazanych danych na temat działalności podmiotów ekonomii społecznej w obszarze zatrudnienia i rynku pracy, w tym w zakresie tworzenia nowych miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym można sformułować dwa podstawowe wnioski. Po pierwsze, udział podmiotów ekonomii społecznej w sferze zatrudnienia w polskiej gospodarce jest znikomy. Po drugie, podmioty te odgrywają niewielką rolę w reintegracji zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Przychody i ich źródła, zadłużenie oraz koniunktura

W 2019 r. 92,6% podmiotów ekonomii społecznej należących do sektora non-profit wykazało uzyskiwanie przychodów, a łączna wartość zgromadzonych przez nie środków finansowych wyniosła 31 mld zł. W stosunku do 2017 r. przychody organizacji wzrosły o 3,3 mld zł – 10,7% (GUS, 2021a, s. 14).

„Zdecydowana większość organizacji pozarządowych wykazuje relatywnie niskie kwoty przychodów. Roczne przychody nieprzekraczające 10 tys. zł wykazuje 36% organizacji, w tym 10% wykazuje ich całkowity brak. Wpływy w kwotach powyżej 10 tys. zł, a nieprzekraczające 100 tys. zł, wykazuje 38,9% podmiotów, natomiast w przedziale powyżej 100 tys. zł, ale nie więcej niż 1 mln zł – 20% podmiotów. Budżetem powyżej 1 mln zł dysponuje jedynie 5,2% podmiotów” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030...*, 2021, s. 15–16).

Ponad połowa przychodów pochodziła ze źródeł o charakterze nierynkowym (60,6%), w tym największy udział miały środki publiczne (47,3%). Natomiast udział środków finansowych pochodzących ze źródeł rynkowych wyniósł 33,3%. W wyniku prowadzonej działalności gospodarczej wypracowano przychód stanowiący 13,5% wszystkich zgromadzonych środków, a odpłatnej działalności statutowej – 17,7% (GUS, 2021a, s. 16–17).

Należy przy tym podkreślić, że w 2019 r. znikoma liczba organizacji non-profit zaliczanych do sektora

ekonomii społecznej prowadziła działalność gospodarczą (5,1%), nieco więcej podmiotów prowadziło odpłatną działalność statutową (23,1%). Tylko 2,9% świadczyło usługi zarówno w ramach odpłatnej działalności statutowej, jak i działalności gospodarczej. Większość podmiotów ekonomii społecznej prowadziła wyłącznie nieodpłatną działalność statutową – 68,8% (GUS, 2021a, s. 3).

Powyższe dane świadczą o tym, że: po pierwsze, większość podmiotów ekonomii społecznej z sektora non-profit generuje bardzo niskie przychody. Po drugie, podmioty te w większości opierają się na finansowaniu publicznym. Po trzecie, prezentowana analiza pozwala wysnuć ostrożne twierdzenie, że odgrywają one znikomą rolę w działalności gospodarczej w naszym kraju.

W 2019 r. łączna suma przychodów uzyskanych przez spółdzielnie wyniosła 4,1 mld zł. W stosunku do 2017 r. przychody spółdzielni zmalały o 0,2 mld zł (4,1%). Największą część przychodów generowały spółdzielnie pracy – 2,2 mld zł. W 2017 r. było to 2,4 mld zł (GUS, 2021b, s. 27).

Ze źródeł o charakterze rynkowym (o 0,5 pkt proc. mniej niż w 2017 r.) pochodziło 92% całkowitej sumy przychodów osiągniętych przez spółdzielnie. W tej kategorii największy udział miały środki wypracowane w wyniku prowadzonej działalności gospodarczej (89,8%). Przychody z odpłatnej działalności pożytku publicznego, zamówień publicznych oraz odsetek i dywidend stanowiły łącznie 2,2% wszystkich uzyskanych przychodów. Udział środków finansowych pochodzących ze źródeł nierynkowych kształtował się na poziomie 6,6%. Dominowały przychody publiczne (6,5%), a wśród nich środki na dofinansowanie do wynagrodzeń lub składek na ubezpieczenia społeczne pochodzące z PFRON lub powiatowego urzędu pracy – 4,8% (GUS, 2021b, s. 27–29).

Uogólniając można powiedzieć, że finansowanie sektora ekonomii społecznej opiera się przede wszystkim na środkach publicznych, a źródła rynkowe stanowią niewielką część przychodów.

Zarówno zakres, jak i wysokość zaciągniętych w 2019 r. kredytów lub pożyczek przez podmioty ekonomii społecznej były stosunkowo niewielkie.

Pożyczkę lub kredyt zaciągnęło 1,7 tys. podmiotów ekonomii społecznej z sektora non-profit, tj. 1,9%, a ich suma wyniosła 351,5 mln zł. W porównaniu z 2017 r. łączna kwota pożyczek i kredytów zwiększyła się nieznacznie: o 47,5 mln zł, czyli o 0,5 pkt proc. (GUS, 2021a, s. 16). W przypadku spółdzielni odsetek tych, które zaciągnęły pożyczkę lub kredyt był wyższy niż w przypadku podmiotów z sektora non-profit, jednak również stosunkowo niewielki. Mianowicie 16,8%, tj. 0,2 tys. spółdzielni zaciągnęło pożyczkę lub kredyt. W porównaniu do 2017 r. odsetek spółdzielni, które zaciągnęły pożyczkę lub kredyt zmniejszył się o 2,3 pkt proc. Najmniejszy udział pożyczkobiorców lub kredytobiorców odnotowano w spółdzielniach socjalnych – 15,8% (GUS, 2021b, s. 30–31).

W 2019 r. w sektorze ekonomii społecznej odnotowano złą koniunkturę finansową oraz w zakresie zatrudnienia.

We wszystkich organizacjach non-profit zaliczanych do ekonomii społecznej odnotowano ujemne wartości wskaźnika przewidywanej sytuacji finansowej, podczas gdy w 2017 r. prawie wszystkie podmioty charakteryzowały się jego dodatnią wartością. W odniesieniu do zatrudnienia tylko 1,9% podmiotów zadeklarowało, że w 2020 r. wzrośnie zatrudnienie, a 2,7% przewidywało zmniejszenie liczby pracowników. Dla porównania, w 2017 r. odsetki te wyniosły odpowiednio 4,9% i 1,3% (GUS, 2021a, 20–22).

Pogorszenie się (w stosunku do 2017 r.) koniunktury finansowej oraz w zakresie zatrudnienia odnotowano również w spółdzielniach. W 2020 r. w porównaniu do 2019 r. 46,4% spółdzielni przewidywało, że ich sytuacja finansowa się pogorszy. Odsetek ten znacząco wzrósł w odniesieniu do prognoz z 2017 r., gdzie pogorszenia sytuacji finansowej w kolejnym roku spodziewało się jedynie 14,2% podmiotów. Poprawienia sytuacji finansowej w 2020 r. w porównaniu do 2019 r. spodziewało się 12,1% spółdzielni, podczas gdy w 2017 r. odsetek ten wyniósł 42,9%. Najczęściej na oczekiwane pogorszenie sytuacji finansowej w 2020 r. wskazywano wśród spółdzielni pracy – 55,8%, a następnie spółdzielni inwalidów i niewidomych – 51,8% (GUS, 2021b, s. 33).

W 2019 r. 6,4% spółdzielni zwolniło pracowników (zarówno zatrudnionych na podstawie stosunku pracy, jak i umów cywilnoprawnych). Łącznie zwolniono 0,3 tys. osób, co dawało przeciętnie około 4 pracowników w przeliczeniu na jeden podmiot, który dokonał zwolnień. Wskaźnik przewidywanego zatrudnienia w 2020 r. w porównaniu do 2019 r. w większości spółdzielni przyjmował wartość ujemną. Zakończenie działalności w 2020 r. rozważało 11,6% spółdzielni, w tym 13% spółdzielni socjalnych, 44,7% spółdzielni rozważających zakończenie działalności w 2020 r. przyznała, że jest to spowodowane epidemią COVID-19 (GUS, 2021b, s. 35–37).⁴

Na zakończenie powyższej analizy warto jeszcze przytoczyć – dla uzyskania pełniejszego obrazu gospodarczej roli ekonomii społecznej – wybrane dane z rachunku satelitarnego gospodarki społecznej (pamiętając oczywiście o pewnych rozbieżnościach pojęciowych).⁵

W 2018 r. w sektorze gospodarki społecznej aktywnie działało 102,7 tys. podmiotów. Stanowiły one 2,5% wszystkich zarejestrowanych w gospodarce narodowej podmiotów prywatnych, a po wyłączeniu z obliczeń jednoosobowych działalności gospodarczych – 9,5%. Zasadniczą część zbiorowości sektora gospodarki społecznej (101,2 tys.; 98,5%) stanowiły organizacje non-profit. Spółdzielni było 1,5 tys., natomiast towarzystw ubezpieczeń wzajemnych tylko 11. Łączna wartość produkcji globalnej (rynkowej i nierynkowej) wygenerowana przez gospodarke społeczną wyniosła 62,3 mld zł, czyli 2,94% w relacji do PKB (ponad połowę wygenerowały organizacje non-profit, nieco ponad 7% spółdzielnie i TUW, a wolontariat bezpośredni ponad 1/3). Wartość dodana brutto wytworzona przez gospodarke społeczną w porównaniu do PKB stanowiła (po wyłączeniu udziału wolontariatu bezpośredniego) 0,96% (organizacje non-profit oraz

spółdzielnie i towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych) (GUS, 2021d, s. 4).

Podsumowując powyższą analizę miejsca i roli podmiotów ekonomii społecznej w polskiej gospodarce (w tym w obszarze zatrudnienia), na podstawie danych statystycznych można zaryzykować twierdzenie, że zarówno pod względem rozmiarów, przychodów czy roli na rynku pracy sektor ekonomii społecznej zajmuje niszowe miejsce w gospodarce i odgrywa w niej znikomą rolę.

SPECYFIKA PROWADZENIA DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ PRZEZ PODMIOTY EKONOMII SPOŁECZNEJ

Podmioty ekonomii społecznej prowadzące działalność gospodarczą posiadają swoją specyfikę w porównaniu z organizacjami gospodarczymi nastawionymi przede wszystkim na generowanie zysku, realizującymi wyłącznie cele ekonomiczno-finansowe. Przede wszystkim cechuje je nadrzędność celów społecznych nad ekonomicznymi; dochody z działalności gospodarczej służą realizacji misji społecznej; mogą wykorzystywać rynkowe instrumenty finansowe dla osiągnięcia celów ekonomicznych, aby dzięki temu realizować cele społeczne.

Podmioty ekonomii społecznej (czy szerzej przedsiębiorstwa społeczne) stanowią element gospodarki rynkowej (aczkolwiek bardzo niewielki), a jednocześnie ich podstawowe cele znajdują się poza rynkiem. To sprawia, że muszą one z jednej strony realizować misję społeczną, z drugiej – odnaleźć się w warunkach konkurencji rynkowej. (Chodzi tutaj głównie o spółdzielnie socjalne. Są to podmioty, które przychody uzyskują z działalności gospodarczej, a realizacja celów społecznych jest zależna od wielkości wygoształowanej nadwyżki finansowej. Natomiast stowarzyszenia, fundacje, WTZ, ZAZ, CIS, KIS skupiają się przede wszystkim na realizacji celów społecznych i w niewielkim stopniu angażują się w działalność gospodarczą. Należy jednak podkreślić, że zgodnie z projektem ustawy o ekonomii społecznej jednostki te mogą uzyskać status przedsiębiorstwa społecznego).

Polski ustawodawca zabezpieczył podmioty ekonomii społecznej w stosunkowo szerokie możliwości pozyskiwania środków publicznych oraz przewidział inne ułatwienia dla prowadzenia działalności (np. refundacja składek ZUS, preferencyjne możliwości udziału w zamówieniach publicznych, doradztwo ośrodków wsparcia ekonomii społecznej).

Ponadto na podstawie umowy podpisanej przez Bank Gospodarstwa Krajowego 25 kwietnia 2016 r. z Ministrem Rodziny i Polityki Społecznej, BGK pełni rolę Menedżera Krajowego Funduszu Przedsiębiorczości Społecznej. Projekt realizowany jest w Działaniu 2.9 Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. W ramach projektu podmiotom ekonomii społecznej oferowane są preferencyjne pożyczki na start, na rozwój oraz od marca 2020 r. pożyczki płynnościowe dla podmiotów ponoszących straty w związku z epidemią COVID-19 (<https://www.bgk.pl/programy-i-fun>

dusze/programy/wsparcie-podmiotow-ekonomii-spo-lecznej/).

Mimo wskazywanych form wsparcia ze strony państwa, spółdzielnie oraz inne podmioty ekonomii społecznej prowadzące działalność gospodarczą napotykają szereg przeszkód utrudniających funkcjonowanie na rynku i sprostanie konkurencji. (Na przykład przedsiębiorstwa społeczne często borykają się z trudnościami w finansowaniu zarówno bieżących, jak i planowanych działań. Więcej o barierach w rozwoju działalności spółdzielni socjalnych zob. też np. Jachowska, 2016; Chyra-Rolicz, 2017; Roszig, 2019). Dzieje się tak m.in. dlatego, że – jak dowodzą wyniki badań oraz dane zawarte w opracowaniach GUS-u – możliwości wsparcia, jakie daje ustawodawstwo, są stosunkowo rzadko i w bardzo niewielkim zakresie stosowane przez władze i jednostki samorządowe. Innymi słowy, dane statystyczne oraz badawcze zagadnienia wskazują, iż jedną z podstawowych barier w rozwijaniu działalności społeczno-ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej jest ograniczone wsparcie i zainteresowanie rozwojem tego sektora ze strony władz samorządowych, w tym m.in. niewielki zakres wykorzystywania w zamówieniach publicznych klauzul społecznych. To z kolei może się przekładać na niewielki wpływ podmiotów ekonomii społecznej na rozwój lokalnych gospodarek (o niedostatecznym wparciu przez władze samorządowe oraz o ograniczonej roli klauzul społecznych w zamówieniach publicznych; zob. m.in. Schimanek, 2012; Jachowska, 2016; Chyra-Rolicz, 2017; Wosiek, 2018; Moroń, 2018; KPRES, 2019, s. 15; Marzec, 2020; GUS, 2020; Hebda-Czaplicka, 2021; *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030...*, 2021; GUS, 2021e; Janowska, 2021). Oczywiście wskazana kwestia jest bardziej złożona, niestety ze względu na ograniczoną objętość niniejszej pracy jej głębsze opracowanie zostanie tutaj pominięte.

Innym problemem w funkcjonowaniu jest to, że „przy prowadzeniu działalności gospodarczej przez podmioty ekonomii społecznej pojawiają się często trudności polegające na braku kompetencji pracowników w zakresie działalności gospodarczej, zarządzania i marketingu. Dodatkowe ustawowe restrykcje dotyczące obowiązku proporcji podziału nadwyżki bilansowej (zysku), na jakie cele może być przeznaczona (...) powodują, że tylko w minimalnym stopniu można dysponować zyskiem w celu inwestycyjnym” (Roszig, 2019, s. 258–259).

Kolejną barierą w rozwoju działalności gospodarczej są ograniczone możliwości korzystania z rynkowych instrumentów finansowych. Wynika to z kilku przyczyn. Wskazuje je m.in. Agnieszka Roszig. Po pierwsze, brak doświadczenia instytucji finansowych we współfinansowaniu podmiotów ekonomii społecznej, dodatkowo przy braku stabilnych źródeł dochodów, m.in. w spółdzielniach socjalnych. Po drugie, brakuje regulacji, które sprzyjałyby podejmowaniu przez instytucje finansowe ryzyka finansowania podmiotów ekonomii społecznej (koszty obsługi finansowania komercyjnego często przerastają możliwości spółdzielni socjalnych). Wiąże się to z trudnościami w ocenie ry-

zyka finansowego, obowiązującymi rygorami ostrożności wynikającymi z przepisów bankowych, brakiem przykładów dobrych praktyk czy instytucji doradztwa finansowego dla podmiotów ekonomii społecznej. Do tego dochodzi „słaba kondycja finansowa i nieprzejrzystość sprawozdawczości spółdzielni socjalnych, zmienność i niestabilność kadr (wolontariat, praca społeczna) oraz szybkie wychodzenie z rynku organizacji pozarządowych uniemożliwiające generowanie historii kredytowej” (Roszig, 2019, s. 257–258). Wszystko to sprawia, że „realne możliwości korzystania z instrumentów dłużnych są bardzo ograniczone, bardziej niż możliwość zwykłych MŚP” (Roszig, 2019, s. 258).

Ograniczone możliwości korzystania z rynkowych instrumentów finansowych (gdzie decydującą rolę odgrywają wskaźniki efektywności finansowej) ściśle wiążą się z problemami, jakie stwarza pomiar efektywności podmiotów ekonomii społecznej.

Przedsiębiorstwa społeczne mają przede wszystkim obowiązek realizowania celów społecznych. Te mają charakter jakościowy, trudny do jednolitej standaryzacji i operacjonalizacji. Maria Płonka zauważa, że instytucje finansowe mają problem z kwantyfikacją oraz operacjonalizacją kosztów i korzyści społecznych. Przy tym inaczej rozkłada się ryzyko prowadzonej działalności gospodarczej w tego typu organizacjach. „Realizacja celów społecznych jest mniej kwantyfikowalna, a okres zwrotu inwestycji społecznych jest dłuższy niż inwestycji komercyjnych, (...) uzupełniający charakter prowadzenia działalności gospodarczej i osiąganie z tego tytułu przychodów i zysków, implikują odmienny rozkład ryzyka prowadzonej przez ten sektor działalności i wymuszają wdrożenie odrębnych procedur jego oceny” (Płonka, 2008, s. 26). (Więcej o problemach z pomiarem efektywności działania podmiotów ekonomii społecznej oraz o metodach pomiaru zob. m.in. Bohdziewicz-Lulewicz i in., 2012; Szarfenberg, 2015; Balsewicz, 2015; Łącka, 2015; Kozaczka, 2016; Goleński, 2017; Marzec, 2020; Janowski, 2020). Tutaj warto uzupełnić, że projekt KPRES do 2030 r. przewiduje pewne działania w zakresie wypracowania metodologii pomiaru społecznej wartości dodanej: „Pilotażowo wspierane będzie również wdrażanie w PES metodologii mierzenia społecznej wartości dodanej. Podmioty, które zdecydują się na takie działania, będą mogły skorzystać z mikrograntów” (*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030...*, 2021, s. 49).

Krótko mówiąc, na podstawie powyższych rozważań można ostrożnie założyć, że główne bariery rozwoju podmiotów ekonomii społecznej to ograniczony dostęp do rynkowych środków finansowych oraz niedostateczna współpraca i zaangażowanie w rozwój sektora ze strony samorządów lokalnych, co może skutkować m.in. niewielkim znaczeniem sektora dla rozwoju lokalnych gospodarek. Jak podkreśla Zdzisława Janowska, trudności w prowadzeniu działalności gospodarczej przez podmioty ekonomii społecznej sprawiają, że szansa na ich funkcjonowanie (mimo najlepszego ustawodawstwa) zależy od wsparcia władz lokalnych, które niestety jest niedostateczne (Janowska, 2021, s. 3).

PODSUMOWANIE

Wniosek, że podmioty ekonomii społecznej odgrywają zmarginalizowaną rolę w polskiej gospodarce jest zgodny z dominującym poglądem, że ekonomia społeczna z założenia jest niszowym uzupełnieniem gospodarki rynkowej. O tym, że pozycja ekonomii społecznej w polskiej gospodarce jest słaba, mogą świadczyć zaprezentowane wyżej dane, w tym m.in. na temat liczby podmiotów prowadzących działalność gospodarczą i odpłatną działalność statutową czy ciągnących kredyt na inwestycje.

Ponadto podmioty ekonomii społecznej odgrywają niewielką rolę w obszarze zatrudnienia i rynku pracy, w tym w zakresie reintegracji zawodowej. Tymczasem wkład ekonomii społecznej w tę sferę rozwoju bywa oceniany wysoko i określany jako znaczący (zob. np. Pokora, 2014; Pikuła, Jagielski, 2014; Lewandowska, 2018; Janowski, 2020; Bakalarczyk, 2021). Przedstawione dane na temat rozmiarów zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w podmiotach ekonomii społecznej oraz wyniki badań na temat roli ekonomii społecznej w obszarze reintegracji nie potwierdzają tezy o ważnej roli, jaką ekonomia społeczna odgrywa w obszarze zatrudnienia i rynku pracy. „Prezentowane rezultaty badawcze (z ostatniego dziesięciolecia), opisujące funkcjonowanie polskich przedsiębiorstw społecznych, patronujących włączeniu społecznemu, dowodzą poważnych rozbieżności między stanem oczekiwanym a rzeczywistością” (Janowska, 2021, s. 9; zob. też Wosiek, 2018).

Za tym, że polski sektor ekonomii społecznej jest w słabej kondycji, przemawiają również dane na temat koniunktury w zakresie zatrudnienia oraz koniunktury finansowej.

Słabą pozycję gospodarczą dodatkowo pogłębia znikoma współpraca i niewielkie zainteresowanie wsparciem podmiotów ekonomii społecznej ze strony władz i jednostek samorządowych. To ostatnie stwierdzenie może skłonić do zastanowienia, jaki jest rzeczywisty wkład ekonomii społecznej w rozwój społeczności i gospodarek lokalnych. Jest to jednak na tyle obszerny i złożony temat, że daleko wykracza poza ramy niniejszej pracy. Tutaj można jedynie zauważyć, iż być może wejście w życie ustawy o ekonomii społecznej (aktualnie jest w fazie projektowej) wpłynie na poprawę warunków funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej i przyspieszy rozwój słabej, jak dotychczas, współpracy samorządów z tymi podmiotami, w tym partnerstwa publiczno-społecznego.

PRZYPISY/NOTES

¹ Jednostki reintegracji społeczno-zawodowej to jednostki organizacyjne, nieposiadające odrębnej osobowości prawnej, prowadzące działalność reintegracyjną skierowaną do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, prowadzone przez organizacje non-profit, jednostki samorządu terytorialnego lub inne podmioty, np. spółdzielnie socjalne. Do jednostek reintegracyjnych zaliczane są: centra integracji społecznej (CIS), kluby integracji społecznej (KIS), zakłady aktywności zawodowej (ZAZ), warsztaty terapii zajęciowej (WTZ) (<https://stat.gov.pl>).

- ² Zbiorowość organizacji non-profit zawężono do jednostek, które mieszczą się w zakresie definicji podmiotów ekonomii społecznej. Uwzględniono zatem dane dla następujących grup organizacji: stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy, kółka rolnicze (GUS, 2021a, s. 3).
- ³ Analiza obejmuje trzy rodzaje spółdzielni, które zgodnie z *Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej* objęte są definicją podmiotów ekonomii społecznej i mogą stawać się przedsiębiorstwami społecznymi. Są to: spółdzielnie socjalne, spółdzielnie pracy, spółdzielnie inwalidów i niewidomych (GUS, 2021b, s. 3).
- ⁴ Zagadnienia związane z prognozowaną sytuacją finansową oraz prognozowanym zatrudnieniem w 2020 r. w czasie epidemii COVID-19 zostały omówione w informacji sygnałnej *Organizacje non-profit w czasie epidemii COVID-19 (marzec – sierpień 2020)* dostępnej na stronie internetowej GUS <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/organizacje-non-profit-w-czasie-epidemii-covid-19-marzec-sierpień-2020,0,1.html>
- ⁵ „Gospodarka społeczna” to specyficzny konstrukt pojęciowo-terminologiczny, każda gospodarka bowiem ma w pewnym sensie charakter społeczny. Określenie to zostało skonstruowane w ściśle określonym celu – dla opisu ekonomicznego wymiaru działalności prywatnych organizacji społecznych oraz pracy społecznej (wolontariatu).
- Istnieje 5 kryteriów strukturalno-operacyjnych, na podstawie których zalicza się podmioty do sektora gospodarki społecznej: a) posiadają charakterystyczne cechy organizacji, to znaczy, muszą być w pewnym stopniu zinstytucjonalizowane; b) są w pełni (organizacje non-profit) lub znacząco (spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i przedsiębiorstwa społeczne) ograniczone w zakresie możliwości podziału zysków pomiędzy członków, dyrektorów lub inwestorów; c) są autonomiczne; d) zaangażowanie w ich ramach jest dobrowolne; e) są prywatne (nie są własnością rządową lub samorządową) (GUS, 2021d, 4).
- Należy podkreślić, że pojęcie gospodarki społecznej nie pokrywa się ściśle z pojęciem ekonomii społecznej. Z jednej strony, nie bierze pod uwagę jednostek reintegracji społeczno-zawodowej, z drugiej – uwzględnia podmioty sektora non-profit, których nie zalicza się do ekonomii społecznej, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych oraz wolontariat. Jednak rachunek satelitarny pozwala uzyskać wgląd w działalność gospodarczą sektora społecznego, dając przy tym przybliżony obraz miejsca ekonomii społecznej w gospodarce, ponieważ obejmuje spółdzielnie oraz organizacje non-profit, wśród których w 2019 r. podmioty ekonomii społecznej stanowiły ponad 86%.
- Warto uzupełnić, że rachunek satelitarny gospodarki społecznej może służyć jako kluczowe źródło danych do monitorowania udziału gospodarki społecznej w usługach publicznych, rozwoju społeczno-gospodarczym, a także do prowadzenia zrównoważonej działalności zarówno w sferze ekonomicznej, społecznej, jak i środowiskowej. Poprzez zaprezentowanie działalności tych podmiotów odrębnie od systemu przyjętego w metodologii rachunków narodowych, można zidentyfikować i zmierzyć rzeczywisty zakres działań prowadzonych przez te podmioty i nakłady ich pracy. Celem rachunku satelitarnego gospodarki społecznej jest wyznaczenie rozmiarów i rzeczywistej monetarnej wartości, jaką wnosi działalność tego sektora w gospodarkę (GUS, 2021d, 3).
- Bohdziewicz-Lulewicz, M. i in., 2012. Pomiar społecznej wartości dodanej generowanej przez podmioty ekonomii społecznej – główne dylematy i wyzwania. *Ekonomia Społeczna*, 2(5), 16–32.
- Chojnacka, K.J., 2019. The Polish Model Of A Social Economy With The Financial Aspects And Profits At Background – From The General Theory To Practice. *Financial Internet Quarterly „e-Finance”*, 15(3), 29–46.
- Chyra-Rolicz, Z., 2017. Spółdzielnie socjalne szansa dla wykluczonych? – zamierzenia i rezultaty. W: Z. Galor, S. Kalinowski, U. Kozłowska, red. *Marginalizacja a rozwój społeczny – między teraźniejszością i przeszłością*. Bielefeld: Societas Pars Mundi Publishing, 77–89.
- GUS, 2020. *Działalność jednostek samorządu terytorialnego związana z rozwojem ekonomii społecznej w 2019 roku. Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój*. Warszawa.
- GUS, 2021a. *Organizacje non-profit jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 r. Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój*. Warszawa.
- GUS, 2021b. *Spółdzielnie jako podmioty ekonomii społecznej w 2019 r. Warszawa. Notatka na podstawie danych z badania zrealizowanego w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój*.
- GUS, 2021c. *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2020 r. Informacja sygnałna*. Warszawa.
- GUS, 2021d. *Rachunek satelitarny gospodarki społecznej dla Polski za 2018 r. Kluczowe wyniki*. Materiał stanowiący streszczenie raportu z grantu Eurostat „Rachunki satelitarne gospodarki społecznej” finansowanego ze środków Komisji Europejskiej i został przygotowany w ramach projektu Zintegrowany System Monitorowania Sektora Ekonomii Społecznej współfinansowanego ze środków UE w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój. Warszawa.
- GUS, 2021e. *Współpraca organizacji non-profit z innymi podmiotami w 2019 r. Analizy statystyczne*. Warszawa, Kraków.
- Goleński, W., 2017. Efektywność organizacyjna podmiotów ekonomii społecznej – próba operacjonalizacji. *Ekonomia Społeczna*, 1, 7–21.
- Hausner, J., 2008. *Ekonomia społeczna a rozwój*. Kraków: MSAP.
- Hebda-Czaplicka, I., 2021. Klauzule społeczne jako instrument wspierania sektora ekonomii społecznej. *Polityka Społeczna*, 11–12, 16–23.
- Jachowska, J., 2016. Spółdzielnie socjalne – szlachetne idee i problemy funkcjonowania. *Kwartalnik Prawo – Społeczeństwo – Ekonomia*, 1, 46–58.
- Janowska, Z., 2021. Sektor ekonomii społecznej jako instrument inkluzji grup zmarginalizowanych i wykluczonych społecznie – perspektywa lokalna. *Polityka Społeczna*, 3, 1–13.
- Janowski, M., 2020. Basic Social Economy Entities And Social And Economic Benefits Resulting From Their Activity. *Ekonomia i Prawo. Economics And Law*, 19(3), 493–503.
- Kozaczka, D., 2016. Polityki publiczne jako proces. *Zoon Politikon, Collegium Civitas*, 7, 323–341.
- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, 2019. Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Dostępny w: <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Krajowy,Program,Rozwoju,Ekonomii,Spoecznej,do,2023,roku,Ekonomia,solidarnosci,spolecznej,4119.html> [Dostęp: 2.08.2022].

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Bakalarczyk, R., 2021. Social Economy Entities In Shaping Social Policy. *Social Policy. Eng.*, 1, 18–25.
- Balsewicz, A., 2015. Wartość dodana generowana przez podmioty ekonomii społecznej – korzyści ekonomiczne i społeczne. *Współczesne Problemy Ekonomiczne, Uniwersytet Szczeciński, Zeszyty Naukowe*, 11(858), 107–114.

- Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2030 roku. *Ekonomia Solidarności Społecznej*, 2021. Warszawa: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. Dostępny w: <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Rozpoczelismy,konsultacje,Krajowego,Programu,Rozwoju,Ekonomii,Społecznej,do,2023,roku.,Ekonomia,Solidarnosci,Społecznej.,4246.html> [Dostęp: 2.08.2022].
- Lewandowska, A., 2018. Ekonomia społeczna jako skuteczny instrument reintegracji społeczno-zawodowej. *Europa Regionum*, tom 36, 37–55.
- Łącka, I., 2015. Problemy oceny efektywności podmiotów ekonomii społecznej. W: G. Borys, R. Kurek, red. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Finanse i rachunkowość na rzecz zrównoważonego rozwoju – odpowiedzialność, etyka, stabilność finansowa: tom 1. Finanse*, 395, 241–251.
- Marzec, M., 2020. Evaluation Of The Effectiveness Of Social Economy Entities During The Coronavirus Pandemic In Poland. *International Journal of Econophysics & New Economy*, Hyperion University, 99–112. Dostępny w: <https://ruj.uj.edu.pl> [Dostęp: 2.08.2022].
- Miżejewski, C., 2006. Polityka społeczna wobec sektora ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna. Teksty*, 21, 1–5.
- Moroń, D., 2018. Udział podmiotów ekonomii społecznej w zamówieniach publicznych. *Ekonomia Społeczna*, 1, 7–19.
- Pikuła, N.G., Jagielska, K. 2014. Ekonomia społeczna w kontekście wyzwania rynku pracy. *Labor et Educatio. Studia. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, 2, 65–77.
- Płonka, M., 2008. Wybrane problemy rachunku kosztów i korzyści społecznych podmiotów ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna*, 2(3), 26–34.
- Pokora, M., 2014. Ekonomia społeczna w polityce przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu w Polsce. *Ekonomia Społeczna*, 2, 9–20.
- Projekt ustawy o ekonomii społecznej z dnia 12 maja 2021 r. 2021. Warszawa: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. Dostępny w: https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA_SPOLECZNA/PROJEKT_USTAWA_ES_12.05.2021.pdf [Dostęp: 2.08.2022].
- Roszig, A., 2019. Bariery i ograniczenia w prowadzeniu działalności gospodarczej spółdzielni socjalnej w Polsce. *Zeszyty Studenckie Wydziału Ekonomicznego „Nasze Studia”. Uniwersytet Gdański*, 9, 254–264.
- Sałustowicz, P., 2007. Pojęcie i funkcje ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna. Teksty*, 2, 1–20.
- Schimanek, T., 2012. Klauzule społeczne jako instrument wsparcia przedsiębiorczości społecznej w Polsce. *Ekonomia Społeczna*, 2(5), 33–40.
- Szarfenberg, R., 2015. Pozaekonomiczne funkcje spółdzielni socjalnych i ich realizacja. Proponowane wskaźniki i metody pomiaru. W: C. Żołędowski, M. Ołdak, red. *Spółdzielczość socjalna. Wybrane aspekty metodologiczne i porównawcze*. Warszawa: Instytut Polityki Społecznej UW, 97–115.
- Wosiek, M., 2018. Sektor ekonomii społecznej z perspektywy lokalnej – przykład woj. podkarpackiego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 529, 423–434.
- Zybała, A., 2021a. The Complexity of Social Economy As A Socio-Economic Phenomenon. *Social Policy. Eng.*, 1, 2–10.
- Zybała, A., 2021b. Social Economy Entities In Public Policy. *Social Policy. Eng.*, 1, 10–17.